

een zalige gelaatsuitdrukking. Ze waren plots in een andere wereld opgenomen. Een wereld van klanken en beelden die haast paradijselijk leken. Een onvergetelijk tafereel, ook voor de Nederlandse en Belgische zaakgelastigde, die deze betovering een aards tintje gaven door speculaas en strooigoed onder de aanwezigen te verdelen - een ongekende luxe in die dagen.

Als herinnering aan deze avond is dankzij de financiële steun van de beide ambassades een kleine tweetalige bloemlezing uitgegeven met de poëzie die toen voorgedragen werd. Ze kreeg de titel "Kleine akte van geloof" naar de prachtige verzen van Ellen Warmond. Dat was precies wat je in de jaren negentig met het Nederlands kon doen: hardnekkig blijven geloven in een toekomst.

Aansluiting bij de internationale gemeenschap

Voor een marktgeoriënteerde manier van denken is dat natuurlijk een merkwaardig gebruik van een taal en cultuur. Allicht zullen de komende generaties studenten in Belgrado dat ook gaan vinden. Sinds de omwenteling in oktober 2000 zoekt Servië namelijk weer aansluiting bij de internationale gemeenschap: het is nog maar een stap verwijderd van de officiële EU-lidmaatschapskandidatuur. Door de vereiste aanpassing aan de regels van de wereldeconomie zal kennis een andere functie krijgen dan binnen een gesloten en verstoten systeem.

De Filologische faculteit heeft zich door dit inzicht laten leiden toen het op aandringen van Jelica Novakovi -Lopušina - ondertussen de eerste Servische en Zuid-oost-Europese hoogleraar neerlandistiek - in oktober 2002 de eerste hoofdvakstudie Nederlands in Zuidoost-Europa oprichtte. Jonge Serviërs kregen daardoor eindelijk weer de kans om levensecht te communiceren met leeftijdgenoten uit de Lage Landen. Er worden weer beurzen voor zomercursussen in Nederland en Vlaanderen toegekend. Enkele jaar geleden kwamen voor het eerst Vlaamse studenten Slavistiek uit Gent naar Belgrado, een jaar daarop reisde de eerste groep Servische studenten op tegenbezoek naar Gent. Voor de meesten was dat de eerste reis naar het buitenland.

Langzaam maar zeker beginnen zich nu ook bedrijven uit België en Nederland in Servië te vestigen, de bruikbaarheid van taalkennis begint te stijgen. Er zijn zelfs weer Nederlandstalige toeristen in de straten van Belgrado te bespeuren!

De Vakgroep neerlandistiek

In de zeven jaar dat de hoofdvakstudie inmiddels bestaat heeft de afdeling:

- een eigen internetsite geopend (www.nederlandistika.fil.bg.ac.yu) met o.a. een archief van activiteiten, een gedigitaliseerd bibliotheekbestand en online leerboeken waaronder een tweetalig leerboek Nederland- en Vlaanderenkunde;
- een vriendschapsvereniging (ARIUS)

opgericht waarvan de site nu in opbouw is en in september 2009 geopend zal worden;

- een tweetalig studentenblad (*Pauken-slag*) opgericht dat inmiddels aan zijn zesde nummer toe is en ook online beschikbaar zal zijn;
- leer materiaal en leerboeken gepubliceerd, o.a. in samenwerking met andere vakgroepen in de regio.

Tot nu toe is aan de Vakgroep neerlandistiek een dertigtal studenten afgestudeerd, zes ervan zijn op het ogenblik met een doctorstudie bezig, een tiental heeft een baan gevonden. Drie ervan zijn nu externe medewerkers aan de Vakgroep.

Is er dus ondanks de verengelsing van de globale samenleving toch nog een toekomst weggelegd voor het Nederlands? Daar lijkt het in het naar interactie snakkende Belgrado wel op, want al zeven jaar melden zich meer jonge mensen voor de studie aan dan er studieplaatsen zijn. Mocht Servië in afzienbare tijd lid worden van de EU, dan zou men heel serieuze dingen met het Nederlands kunnen gaan doen. Zoals tolken opleiden, onderzoek verrichten, van elkaars cultureel erfgoed leren...

Hopelijk vergeet men daarbij echter niet dat taalkennis behalve nut ook genot moet betekenen. Het genieten van de onvergankelijke schoonheid die de Nederlandse taal met haar klanken en betekenissen heeft geschapen.

Jelica Novakovic

De negentiende eeuw zonder Tachtigersbril

N.a.v.: Willem van den Berg & Piet Couttenier: *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2009. 834 blz. Prijs € 59,95. ISBN 978 90 351 3359 4.

Saaï, burgerlijk en gezapig. Zo werd de negentiende eeuw lange tijd beschouwd. Die zou niet meer hebben voortgebracht dan brave, didactische en slaapverwekkende versjes. Symbool voor deze saaiheid was de Rotterdamse verhandelaar en volksdichter Hendrik Tollens (1780-1856), die de poëzie inzette om huiselijke tafereeltjes te bezingen. Zo luidt de titel van een bekend gedicht van zijn hand: 'Op den eersten tand van mijn jongstgeboren zootje', met de beroemde beginregel: 'Triomf, triomf! hef aan, mijn luit, / Want moeder zegt: de tand is uit!' En dan waren er nog de domineedichters, die godvruchtige, weinig artistieke verzen schreven. H.A. Gomperts sprak in zijn essaybundel *De geheime tuin* (1963) over 'kabbelend domineesgerijmel'. Veel minder bekend is dat deze poëzie in de negentiende eeuw zeer populair was. Het negatieve beeld dat er lange tijd van bestond was een creatie van de Beweging van Tachtig. Als één van de eerste volwaardige literaire avant-garde

groepen in de Nederlandse literatuur zetten de Tachtigers zich in het tijdschrift *De Nieuwe Gids* op expliciete wijze af tegen hun voorgangers. Zij maakten gehakt van de poëzie met een burgerlijke, nuttige moraal, geschreven in een onpersoonlijke, bombastische en retorische stijl. Ware literatuur was niet langer bedoeld om de huiselijkheid te bezingen, maar diende uiting te geven aan de 'allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie', zoals Willem Kloos het verwoordde. Ware literatuur werd gekenmerkt door een persoonlijke stijl en diende geen zedenlessen te bevatten. Het doel van de kunst lag in de kunst zelf; *l'art pour l'art* luidde de nieuwe leus. Deze poëtica is nog steeds dominant in het huidige literaire leven. Sinds 1976 zet de Werkgroep Negentiende Eeuw zich in om deze visie te corrigeren. Ook in de onlangs verschenen literatuurgeschiedenis over de negentiende eeuw, *Alles is taal geworden*, hebben de auteurs geprobeerd om hun 'Tachtigersbril' af te zetten. Het kloek werk, geschreven door de emeritus hoogleraar Willem van den Berg (Amsterdam) en de Vlaamse hoogleraar Piet Couttenier (Antwerpen), werd op vrijdag 19 juni 2009 in Brussel gepresenteerd. Het eerste exemplaar werd overhandigd aan de schrijfster Hella S. Haasse.

Met de uitgave van dit boek zijn vijf delen verschenen van de in totaal zeventalige reeks *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*.¹ Dat is een initiatief van de Nederlandse Taalunie, dat in 1997 van start is gegaan. Decennialang was het genre van de literatuurgeschiedenis in Nederland uit de gratie. Het laatste overzichtswerk was het (lange tijd door neerlandici veelgebruikte, maar nu vrijwel genegeerde) vierdelige handboek van G.P.M. Knuvelde, dat tussen 1948 en 1953 het licht zag. Nadien verscheen er, op omgewerkte herdrukken van Knuvelde na, geen 'complete' literatuurgeschiedenis meer. Dat had alles te maken met de opkomst en de nawerking van de ideeën van het New Criticism en het Structuralisme. Aanhangers van die benaderingen beschouwden de literaire tekst als autonoom object. In Nederland werd dat standpunt uitgedragen door het invloedrijke tijdschrift *Merlyn*. Als gevolg van deze autonomistische benadering werd de cultuurhistorische context, waarin elk literair werk geworteld is – bij de bestudering van de *moderne* letterkunde – goeddeels uit het oog verloren. Het doel van deze structuralistische methode was om de literatuurwetenschap meer objectiviteit te verschaffen. Die kon worden bereikt door te focussen op de inherente structuren van een literair werk. Het schrijven van een nieuwe literatuurgeschiedenis werd in deze periode dan ook niet overwogen. Pas vanaf de jaren tachtig werd weer serieus over het genre gesproken. Bij het onderzoek naar moderne (negentiende- en twintigste-eeuwse) letterkunde kwam de literair-historische en institutionele context geleidelijk aan weer centraal te staan, mede dankzij sociologen als Pierre Bourdieu. In de nieuwe literatuurgeschiedenis wordt getracht een brug te slaan tussen beide benaderingen: er is zowel aandacht voor de inhoud van literaire teksten als voor de context waarin ze zijn ontstaan.

Het is de verdienste van Van den Berg en Couttenier is dat zij deze doelstelling in hun boek concreet vorm hebben gegeven. Ze behandelen niet alleen afzonderlijke stromingen, genres, auteurs en literaire werken, maar gaan ook uitvoerig in op de institutionele context van de negentiende-eeuwse letterkunde. Het literaire leven was in die tijd anders georganiseerd dan nu, zo maken de auteurs overtuigend duidelijk. Is een schrijver tegenwoordig voor zijn succes aangewezen op goede kritieken en vooral op media-aandacht (zoals een optreden bij De Wereld Draait Door), in de negentiende eeuw waren auteurs afhankelijk van de genootschappen. De meeste teksten uit de eerste decennia zijn tot stand gekomen binnen de genootschappelijke context. Vrijwel alle prominente literatoren waren in dit tijdvak lid van de prestigieuze *Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen*, waar auteurs hun nieuwste werken voorlezen. Tal van publicaties, zoals veel verzen van Bilderdijk, kwamen tot stand binnen de orale cultuur van de negentiende eeuw. De literatuur werd dus in belangrijke mate bepaald door de genootschappelijke context, zoals vooral Van den Berg verschillende keren terecht benadrukt. Opvallend is dat vanuit dit oogpunt de Tachtigers door hem niet worden beschreven als een radicale vernieuwingsbeweging of als de grote 'opleving van onze literatuur', zoals Gomperts die zag. Van den Berg laat zien dat ze, meer dan algemeen wordt aangenomen, voortkwamen uit de traditie, en dat de Tachtigers in feite kinderen waren van hun tijd. Alle prominente betrokkenen, zoals Kloos, Verwey, Van Deyssel

en Gorter, ontmoetten elkaar namelijk bij het Amsterdamse letterkundige gezelschap *Flanor*. Dat was in 1881 opgericht en kende, net als andere genootschappen, een strikt gereguleerde organisatie. De Tachtigers hadden dus overduidelijk genootschappelijke wortels.

Hoewel de genootschappen tot aan het einde van de eeuw bleven bestaan, was hun invloed na 1830 tanende. Vanaf dat moment waren het de literaire tijdschriften, zoals *De Gids*, die een allesbepalende rol gingen spelen. De auteurs van de literatuurgeschiedenis hebben ook aandacht voor de rol van andere instituties, zoals de uitgevers, uitleenbibliotheken, leesgezelschappen en rederijderskamers. Deze nadruk op de sociaal-literaire context vormt een waardevol uitgangspunt in het boek. Ook gaan de auteurs in op veranderingen in de boekproductie en op de positie van de schrijver. Die was geen professional. Het schrijven was veelal een nevenfunctie, iets wat auteurs naast hun gewone werkzaamheden deden. Daarmee hing ook een andere visie op de literatuur samen. Die was nog niet of nauwelijks autonoom, maar vervulde een natiebevorderende, identiteitsvormende en beschavende functie. Literatoren stonden daarom hoog in aanzien. Dat komt tot uitdrukking in de goed gekozen titel: *Alles is taal geworden*, een zinsnede uit Idee 634 van Multatuli. De auteurs geven ermee aan dat men in de negentiende eeuw geloofde in de kracht en invloed van de literatuur op de samenleving. Ondanks eerdere tendensen kreeg de literatuur pas tegen het einde van de eeuw, met de Tachtigers, een meer autonome functie. In Vlaanderen liet die ontwikkeling nog langer op zich wachten. De beschrijving van deze verschuiving in de functie van de literatuur in dit boek is extra interessant in het licht van de onlangs door Thomas Vaessens aangezwengelde discussie over de noodzaak van een meer maatschappelijk betrokken literatuur.

Het doel van Van den Berg en Couttenier was om de literatuur uit het tijdvak 1800-1900 grotendeels te beschrijven vanuit het negentiende-eeuwse perspectief. Dat heeft tot gevolg dat er op het eerste oog verrassende keuzen worden gemaakt. Zo krijgt Bilderdijk meer bladzijden toebedeeld dan Multatuli, mogelijk omdat die eerste gedurende zijn leven algemeen gewaardeerd werd en beschouwd werd als de tweede Vondel. Ook worden 'vergeten' auteurs, zoals Carel Vosmaer en J.J. Haafner, die in hun eigen tijd zeer populair waren, besproken. Allard Pierson, die ver voor de Tachtigers al het *l'art pour l'art*-idee verdedigde, wordt eveneens in ere hersteld. Aandacht is er ook voor de literaire smaak van het negentiende-eeuwse publiek. Dat verlustigde zich in het lezen en zien van toneelstukken van August von Kotzebue en August Wilhelm Iffland en verslond de romans van de Duitse veelschrijver August Lafontaine. Daarnaast proberen Van den Berg en Couttenier te verklaren waarom bepaalde auteurs en werken in hun eigen tijd zo geliefd

waren, terwijl er thans niemand meer warm voor loopt. Helmers' dichtwerk *De Hollandsche natie* (1812), gepubliceerd tijdens de Franse annexatiejaren en recentelijk opnieuw uitgegeven, was lange tijd een bestseller. Voor de huidige lezer is het werk een crime: Helmers stapelt volgens Van den Berg 'clichébeeld op clichébeeld en vermoeit de lezer met zijn niet-aflatende bombastische taal'. Bij de negentiende-eeuwse lezers, of beter gezegd: toehoorders, viel het echter in de smaak, omdat het boven alles hoorpoëzie

Achter Hella Haasse vlnr: A.M. Musschoot, A.J. Gelderblom, W. van den Berg, P. Couttenier

was. Daarnaast speelde het nationalisme een grote rol. Helmers' werk was verzetspoëzie: in een sombere periode voorspelde hij een glorieuze toekomst voor Nederland.

De portretten en karakterisering van afzonderlijke auteurs en hun oeuvre zijn stuk voor stuk goed geschreven, met veel oog voor hun literaire ideeënontwikkeling. Het is bijvoorbeeld aardig dat Van den Berg laat zien hoe dicht de ideeën van Kloos en consorten in de buurt van Bilderdijk stonden. Lovenswaardig is de objectieve blik die de auteurs werpen op schrijvers en dichters die later door de Tachtigers werden verguisd. Zo laat Van den Berg zien dat sommige verzen van Nicolaas Beets, waarin de dichter het van de dominee wint, wel degelijk de moeite van het lezen waard zijn. Ook J.P. Hasebroek, P.A. de Génestet en J.J.L. ten Kate ('Ten Kate! Ten Kate! / O koning der cantate,' zoals Frederik van Eeden hem spottend aanduidde) worden welwillend beschouwd. Zij waren als dichters geen verheven genieën, zoals Bilderdijk, maar vertolkten algemeen menselijke gevoelens. De kritiek van recensente Aleid Truijens in de *Volkscrant* van 3 juli 2009, als zou Van den Berg in het boek zijn voorliefde voor de domineedichters botvieren, is bespottelijk. Vanuit het gekozen uitgangspunt – de contemporaine literaire smaak – is het niet meer dan gerechtvaardigd dat deze auteurs uitgebreid aan bod komen. Van den Berg doet dat op voortreffelijke wijze: hij laat zien waarom ze zo geliefd waren, hoe ze later door de Tachtigers werden aangepakt en welke fragmenten van hun werk nog steeds lezenswaardig zijn. Verdienstelijk is ook dat in het hele boek veel aandacht wordt besteed aan de veranderlijke reputatie van auteurs door de tijd heen. De beide auteurs gaan in op de wijze waarop werken in de contemporaine kritiek werden ontvangen, maar behandelen ook hoe schrijvers door latere generaties werden gereciperd. Daarbij is een prominente rol weggelegd voor Busken Huet, de 'Beul van Haarlem', die als criticus grote invloed uitoefende op de algemene opinie. Van den Berg laat bijvoorbeeld zien hoe Bilderdijk na zijn dood de gemoederen bleef bezighouden. Aanhangers dweepten met hem, tegenstanders uitten kritiek, Busken Huet kraakte hem af, maar desondanks blijft de dichter tot op heden onderzoekers fascineren.

Had Van den Berg veel secundaire literatuur tot zijn beschikking bij het schetsen van de Noord-Nederlandse letterkunde, Couttenier moest het met veel minder doen. De beschrijving van de zuidelijke literatuur is tamelijk nieuw. In eerdere literatuurgeschiedenissen, bijvoorbeeld bij Knuvelder, werd de Vlaamse literatuur slechts als een aanhangsel aan de orde gesteld. In dit nieuwe boek is de aandacht evenredig verdeeld en wordt de geschiedenis van de zuidelijke literatuur volwaardig beschreven. Couttenier heeft veel nieuwe, interessante gegevens verzameld. Daaruit blijkt dat het Vlaamse literaire leven minder ontwikkeld was dan het noordelijke. Aan het begin van de negentiende eeuw was er geen gevormd lezerspubliek, waren er geen literaire uitgeverijen en bestond er geen standaardtaal. De zuidelijke literatuur stond gedurende de hele negentiende eeuw in dienst van de beschaving van de volksklasse en de verspreiding van nationale denkbeelden. Zelfs het werk van grote auteurs, zoals Hendrik Conscience en Guido Gezelle, diende een natiebevorderend doel en stond in het teken van de emancipatie van het Vlaamse volk. Dat levert niet altijd even boeiende literatuur op. Pas tegen het einde van de eeuw zou er, dankzij het tijdschrift *Van Nu en Straks*, een doorbraak komen van de 'modernen'. Meer nog dan in Nederland bleef in Vlaanderen tot aan het einde van de negentiende eeuw de huiselijke, didactische, natiebevorderende literatuur dominant. Albert Verwey merkte terecht op dat de Vlamingen de 'hyper-bolische vaderlandslievendheid-literatuur' schreven die de Nederlanders na 1815 en 1830 hadden geschreven. Hoewel goed geschreven, bevorderen de uitvoerige beschrijvingen van bijvoorbeeld de inhoud van romans van

Conscience (wiens personages als modellen van 'geïdealiseerd en moreel gedrag' een voorbeeldfunctie vervulden) niet altijd de leesbaarheid van *Alles is taal geworden*. Opvallend is wel de grote internationale roem die de romans van Conscience genoten. Zijn werk werd vele malen vertaald in het Frans, Spaans en Portugees en zelfs geplagieerd door Alexandre Dumas.

Interessant zijn met name de parallellen die tussen het noorden en zuiden worden getrokken. Zo blijkt het zuiden ook een Tollens te hebben gehad in de persoon van Jan van Beers. Hij was het prototype van de ware volksdichter, bezat een groot declamatietalent en had in Vlaanderen dezelfde gerespecteerde reputatie als Tollens in Nederland. In het zuiden blijkt daarnaast een 'Belgische Bilderdijk' te hebben rondgewandeld: Prudens van Duyse. Net als Bilderdijk presenteerde die zich als een romantisch dichter, schreef hij in klassieke vormen en hanteerde hij vloei-stofmetaforen om zijn dichtproces te typeren. Aardig zijn ook de momenten dat Couttenier verschillen met de noordelijke situatie laat zien. Terwijl de genootschappen in Nederland omstreeks 1840 op hun retour waren, waren Vlaamse auteurs nog steeds aangewezen op de prijsvragen. De momenten waarop beide literaturen bij elkaar komen leveren verrassende, verhelderende en boeiende passages op. Het is jammer dat de beide voor de rest tamelijk los van elkaar functioneerden en dat er niet meer interactie plaatsvond. Pas in de tweede helft van de eeuw was er, dankzij de jaarlijkse Taal- en Letterkundige Congressen, sprake van meer toenadering. Gedurende de negentiende eeuw zelf namen de noordelijke en zuidelijke literatuur wel beleefd hun hoed voor elkaar af, maar uiteindelijk zette elk 'zijn eigen hoed op het eigen hoofd', zo citeren de auteurs Paul van Ostaijen.

Alles is taal geworden heeft veel eigenschappen van een standaardwerk

Alles is taal geworden heeft veel eigenschappen van een standaardwerk. Het is informatief, goed geschreven en ziet er prachtig uit. Natuurlijk blijven er ook vragen bestaan over gemaakte afwegingen. Opvallend is dat relatief veel aandacht wordt besteed aan de literaire ideeënvorming. Zowel Van den Berg als Couttenier zijn erg gericht op de poëtica en inhoud van primaire werken van afzonderlijke auteurs. Dat levert uitstekende stukken op, zoals over Bilderdijk en over de Leidse bibliothecaris en essayist Jacob Geel. Tegelijkertijd heeft het tot gevolg dat er weinig aandacht wordt besteed aan biografische en culturele achtergronden. Wordt er over Bilderdijks turbulente leven nog wel iets gezegd, zijn strijd tegen de Siegenbeekse spelling en zijn leidende rol binnen wat men later het Réveil zou noemen wordt nauwelijks aan de orde gesteld. Over het leven van bijvoorbeeld Tollens (die in 1800 tegen de zin van zijn ouders met de actrice Gerbranda Catharina Rivier trouwde) lezen we evenmin iets. Opmerkelijk is daarnaast de wijze waarop François HaverSchmidt, alias Piet Paaltjens, wordt beschreven. De meeste verzen die HaverSchmidt in 1867 onder de titel *Smikken en grimlachjes* publiceerde, had hij als student in Leiden in de *Studenten-almanak* gepubliceerd. Desalniettemin wordt HaverSchmidt als dichter onder de domineedichters geschaard, terwijl zijn poëzie allesbehalve domineepoëzie is en juist een eigenzinnig, melancholiek en studentikoos geluid laat horen. In de jaren na zijn studententijd, toen HaverSchmidt predikant werd, zou hij zich ontpoppen tot een vermaard spreker en verhalenverteller. Zijn verhalenbundel *Familie en kennissen* (1876) wordt door Van den Berg wel genoemd, maar aan de inhoud van de verhalen wordt voorbijgegaan. Dit terwijl ze in HaverSchmidts tijd zeer populair waren, omdat ze direct aansloten bij de belevingswereld van zijn toehoorders. Vanuit het

gekozen perspectief had er wellicht meer aandacht aan besteed kunnen worden, net als aan het tragische leven en levenseinde van HaverSchmidt. Dat bij het leven van Busken Huet dan weer wel uitvoerig wordt stilgestaan, heeft iets willekeurigs. Daarnaast is soms niet duidelijk waarom sommige werken wel uitvoerig en andere niet of nauwelijks worden behandeld. Zo wordt over *Een liefde* (1887) van Van Deyssel uitgebreid geschreven, terwijl zijn autobiografische roman *De kleine republiek* (1889) niet aan bod komt. Ook de Nederlandse klassieker *Van de koele meren des doods* van Frederik van Eeden, gepubliceerd in 1900 en binnen het behandelde tijdvak vallend, wordt nauwelijks besproken. Vermoedelijk komen deze auteurs en werken (ook) nog ter sprake in het volgende deel van de literatuurgeschiedenis. Belangrijker is dat er weinig aandacht wordt besteed aan de politieke en economische achtergronden van het tijdvak 1800-1900. De negentiende eeuw was in vele opzichten een eeuw van verandering. In een paar jaar veranderde Nederland van de Bataafse Republiek in een koninkrijk onder Lodewijk Napoleon, werd het geannexeerd door de Fransen en vervolgens een koninkrijk onder Willem I, II, III en Wilhelmina. De economische situatie was bovendien schrijnend, maar zou in de loop van de eeuw verbeteren. Het is jammer dat niet meer aandacht wordt besteed aan de stedelijke armoede, bijvoorbeeld naar aanleiding van J.J. Cremers *Fabriekskinderen* (1863). Juist omdat de literatuur in dit tijdvak zó in dienst stond van de nationale zaak en verweven was met de politieke en maatschappelijke achtergronden – men zag de literatuur als een middel om de nationale bloei te bevorderen – is het jammer dat bij die achtergronden niet méér wordt stilgestaan. De gemiddelde Nederlander is niet op de hoogte van de Vlaamse politieke geschiedenis en weet bijvoorbeeld niet dat België al sinds 1795 bij Frankrijk was ingelijfd. Wat voor soort land was België en waarin verschilde het van Nederland? En wat gebeurde er na de Belgische Opstand? Omgekeerd geldt waarschijnlijk hetzelfde: de gemiddelde Vlaming weet waarschijnlijk niet veel over de complexe Noord-Nederlandse politieke situatie. Ten slotte wordt in *Alles is taal geworden* weinig aandacht besteed aan algemene culturele en industriële ontwikkelingen. Reisde men aan het begin

van de negentiende eeuw nog per diligence en trekschuit, aan het einde van de eeuw zijn die ingeruild voor de trein. En hoe zat het met de aanleg van straatverlichting, rioleringen, de strijd tegen epidemische ziekten, de koepokinenting en de introductie van de stoommachine? Dat dergelijke zaken niet aan de orde komen, kan te maken hebben met de beperkte interpretatie van het begrip 'letterkunde'. Alba amicorum, preken en pamfletten komen niet of nauwelijks aan bod. Juist pamfletten werden dikwijls gepubliceerd als een reactie op een actuele maatschappelijke gebeurtenis of ontwikkeling en werden door een breed publiek gelezen.

Maar dat zijn slechts enkele kritische aantekeningen bij een boek dat alle lof verdient. Willem van den Berg en Piet Couttenier hebben met hun literatuurgeschiedenis *Alles is taal geworden* een waardevol werk afgeleverd, dat respect afdwingt. Rob Schouten schreef in *Trouw* van 20 juni 2009 dat hij het jammer vond dat het boek een enigszins schoolse structuur bevat. Maar dat maakt het, veel meer dan bijvoorbeeld het alom bejubelde *Stemmen op schrift* van Frits van Oostrom, tot een naslagwerk dat nog veel gebruikt zal worden en dat zijn dienst zal bewijzen in het academisch onderwijs en onderzoek. Ook zou na bovenstaande kritische opmerkingen haast uit het oog verloren worden dat het boek goed is geschreven en een plezier is om te lezen, vooral ook dankzij de vele aansprekende citaten en tekstfragmenten. Ook voor wie enigszins thuis is in de vaderlandse literatuur biedt het boek veel nieuwe feiten en inzichten, maar tevens: de schok der herkenning.

Rick Honings

NOTEN

- 1 *VakTaal* heeft geregeld aandacht besteed aan de *Geschiedenis*: 13(2000), nr.1/2, p.14-17 (een voorbeschuiving van A.J. Gelderblom en A.M. Musschoot); 18(2005), nr.4, p.6 (verslag van de presentatie van de eerste twee verschenen delen); 19(2006), nr.1, p.6-9 (bespr. van: Hugo Brems, *Altijd weer vogels die nesten beginnen*); 19(2006), nr.2-3, p.9-10 (bespr. van: Frits van Oostrom, *Stemmen op schrift*); 21(2008), nr.3, p.13-14 (bespr. van: Herman Pleij, *Het gevleugelde woord*); 21(2008), nr.4, p.15-17 (bespr. van: Karel Porteman & Mieke B. Smits-Veldt, *Een nieuw vaderland voor de muzen*).

[GRAMMATICA VOOR DE LIEFHEBBER]

XXII

“Terwijl ik dit stukje schrijf,” zo schreef ik twee jaar geleden in deze rubriek¹, “lees ik, met een zekere meewarigheid, alarmende en boze stukken in de krant over het gebrekkige grammatica- en spellingonderwijs. Alsof het om iets nieuws gaat. Minachting voor taal is een volksziekte, schrijft Nausicaa Marbe². Maar wie weet! Misschien slaagt de nieuwe onderwijsminister erin een beginnetje te maken met het keren van de al 30 jaar steeds duidelijker waarneembare neergang.” Mijn stukje ging verder over Reichenbachs representatie van de werkwoordstijden, om te eindigen met: “Maar we moeten weer terug naar de realiteit van het moment waarop u en ik dit in *VakTaal* zien staan, en waarop

we, naar ik nu al durf wedden, kunnen zeggen dat de minister effectieve en ingrijpende maatregelen ter verbetering in het onderwijs *had kunnen* aankondigen.” Of de minister dat inmiddels heeft gedaan, daarover zijn, zacht uitgedrukt, de meningen sterk verdeeld. De Nederlandse houding tegenover de Nederlandse taal lijkt intussen ook niet erg veranderd. Dat is bijvoorbeeld te merken aan de impliciete aanmoediging door de overheid van het gebruik van het Engels als voertaal in het onderwijs, vanaf de eerste jaren op de basisschool (wat eigenlijk onwettig is) tot en met het hoger onderwijs (waar het meer dan eens op gespannen voet met de wet staat). Het wemelt inmiddels van de basisscholen

waar al vanaf het begin veel vakken in het Engels worden gegeven. Er komen steeds meer tweetalige middelbare scholen. Begin jaren negentig was er nog maar een enkele Engelstalige handelsopleiding, nu zijn er Engelse studies voor bijvoorbeeld administratie, horeca, zee- en luchtvaart. Drie jaar geleden waren er al 1150 Engelstalige hbo- en universitaire opleidingen. “Je kunt [de verdwijning van het Nederlands] een verlies noemen, maar we geven nu al alle masteropleidingen in het Engels in Leiden. De hoofdstroom wordt Engelstalig”, aldus indertijd de oud directeur-generaal van de NMA Kist in *de Volkskrant*.

Een inaugurele rede die ik dezer dagen van de Universiteit van Amsterdam kreeg